

A la recerca dels colors de Queralt: Joaquim Renart i la restauració de la MaredeDéu

Carles Freixes

En el catàleg de l'exposició «Sub tuum praesidium» del Museu Diocesà i Comarcal de Solsona vam publicar, per primera vegada, un seguit d'esbossos inèdits relacionats amb la restauració de la MaredeDéu de Queralt realitzada per Joaquim Renart, l'any 1916¹. Les festes de la coronació, la *Patum* extraordinària, la construcció de les corones i tots el següent de celebracions que es van realitzar a Berga, en el decurs d'aquell any, potser van deixar en un segon terme aquesta important intervenció de la imatge.

Desvestint les imatges

A partir dels segles XVI i XVII les imatges de la Mare de Déu que es veneraven a les esglésies i santuaris del nostre territori van passar a formar part d'arquitectures i rituals complexos que tenien com a finalitat exaltar la figura intercessora de Maria². És per aquest motiu que les antigues imatges romàniques i gòtiques van començar a ser adornades amb rics vestits i joies, amb la voluntat de monumentalitzar aquests conjunts i destacar-ne la seva figura. Amb el pas del temps, moltes d'elles van acabar sent transformades per poder "treure el nas" darrere de capes de vestits, mantells, corones i joies, fet que va provocar la seva modificació de posició o parts de la mateixa imatge.

El desvetllament per l'interès del patrimoni artístic i arquitectònic va arribar amb l'esperit de la Renaixença. Algunes iniciati-

ves promogudes per grups d'intel·lectuals, com el Centre Excursionista de Catalunya (1876) i d'alguns sectors de l'església van propiciar, per exemple, la creació dels Museu Episcopals de Vic (1891) i de Solsona (1896) per tal de salvaguardar el patrimoni artístic català. Aquests moviments van impulsar l'estudi i la valorització d'antics conjunts arquitectònics i escultòrics més enllà del culte que rebien, tot estudiant-ne la seva antiguitat, funció, paral·lismes i en definitiva, amb la

voluntat de posar en valor diversos aspectes que fins al moment es desconeixien. Un punt d'inflexió va ser la Missió arqueològica a la ratlla d'Aragó (1907) que va posar al descobert el conjunt de pintures romàniques de Boí i el seu entorn³.

La restauració de la MaredeDéu

Coincidint amb els preparatius de la coronació canònica de la MaredeDéu de Queralt es decideix retirar els vestits postissos a

la imatge. Com que la talla restava, des de feina anys, darrere un aparell barroc que amagava el seu aspecte original, era necessària una intervenció, ja que el mateix fregament dels vestits havia eliminat la policromia en moltes parts de l'escultura. Els criteris de restauració que s'utilitzaven en aquell moment són molt diferents dels que s'utilitzen en l'actualitat. Es feien prevaldre els gustos estètics en lloc de la conservació de la talla i les policromies existents, encara que aquestes fossin escasses. En realitat s'embellia la imatge per tal de retornar-la a l'aspecte que hauria pogut tenir en un origen.

L'arquitecte diocesà, Bernardí Martorell⁴ va encarregar els treballs de restauració al pintor i decorador, Joaquim Renart, que traslladà la maredeDéu al seu taller de Barcelona, el maig de 1916. Com que la policromia era gairebé mínima, Renart viatjà diverses vegades a la ciutat de Vic per tal de recollir i conèixer composicions romàniques que es conservaven al Museu Episcopal. Per la túnica de la maredeDéu de Queralt reproduceix un teixit en el qual hi apareix un



L'arquitecte diocesà, Bernardí Martorell va encarregar els treballs de restauració al pintor i decorador, Joaquim Renart, que traslladà la MaredeDéu al seu taller de Barcelona, el maig de 1916.

griu (MEV4132). La resta de detalls són trets d'una imatge de la marededéu (MEV3328), de finals del segle XIII, que Renart va trobar com a bon referent⁵. La voluntat del restaurador era retornar la marededéu en un estat original i per aquest motiu es recercaven en els conjunts més intactes els colors, geometries i figuracions. La imatge, de fusta d'alba, va ser pintada amb blau ultramar sintètic, aglutinat amb oli, així com també les carnacions i dauradures (or fals) per als ribets dels vestits. Solament es conserva policromia anterior a la restauració de Renart en la part superior de la corona de Maria on es pot observar un dibuix decoratiu realitzat amb color negre sobre fons ocre⁶.

A part dels apunts dels quaderns de dibuix, Joaquim Renart va parlar anys més tard en el seu dietari de la restauració que va fer a la imatge de Queralt, amb motiu de la mort d'un dels mecenes de la corona, n'Agustí Massana⁷:

21 d'agost 1921. Ha mort don Agustí Massana, (...) era fill del fundador de la botiga de dolços del carrer de Fernando, per on havia desfilat tota Barcelona. Quan férem nosaltres, per mediació de l'arquitecte Bernardí Martorell, la restauració de la verge romànica de Queralt, ell fou qui més en pagà el cost de la corona, si bé prohibint que així és digués. Llavors vingué a la botiga per veure la Verge completament restaurada i dir-li una oració genolls en terra. Agraït de tot, l'endemà va fer-nos arribar una plata de dolços de la Confiteria Massana. (...)»⁸.

Malgrat tot, aquesta restauració no va gaudir de l'aprovació d'alguns sectors berguedans, especialment la incorporació de l'oreneta i l'eliminació dels vestits, tal i com s'explica en el llibre sobre Queralt obra de Ramon Felipó. Com a mostra el document de Jacint Vilardaga on diu:

la mirada y facciones de la virgen, tengan alguna mayor dureza, de que carecía antes de la restauración verificada y que se haya añadido a la imagen el aditamento de una golondrina, colocada en el dorso de su mano derecha; ave, de la



Apunts dels quaderns de dibuix de Joaquim Renart (1879-1961), el restaurador de la Marededéu de Queralt.

cual nadie tenía la menor noticia. El público bergadán, en general, no ha aplaudido tales modificaciones; así como tampoco recibió con gusto que se suprimiese el vestido de la imagen y se dejase en estatua.

El cert és que pocs berguedans havien vist, fins a la data, la verdadera imatge de la marededéu, els vestits de la qual la feien d'una major alçada i proporcions. La incorporació de la oreneta la trobem ja en la fotografia que es realitza al taller de l'artista abans de retornar la imatge, bo i restaurada, a Berga. Gràcies als dibuixos preparatoris podem veure que Renart també havia estudiat la possibilitat de substituir l'oreneta per una esfera. De fet, el restaurador no anava desencaminat, si ho comparem amb les altres imatges de la Marededéu que podrien estar relacionades estilísticament amb la imatge de Queralt: el Bosc (el Cint), Puig-Aguilar (Guixers), Tossals (Capolat), Valldaura (Olvan). Només aquestes dues

últimes han conservat la mà dreta original en el qual sustenten una esfera, les altres l'havien perdut. Curiosament, la Marededéu del Museu Episcopal de Vic (MEV3328), d'on es van extreure els colors i geometries, tampoc no conserva aquesta mà. Rellevant és la crítica cap a la incorporació de l'oreneta. Tant qüestionada ara fa cent anys, ha esdevingut avui el símbol inequívoc de Queralt.

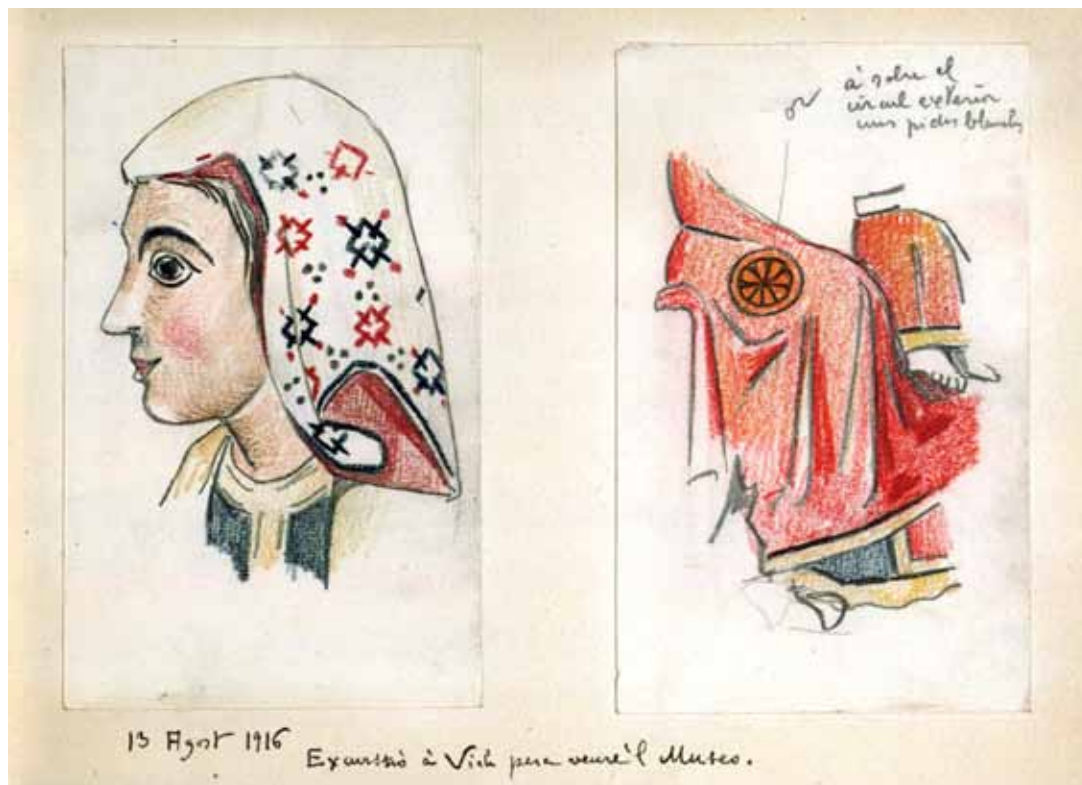
El restaurador

Joaquim Renart (1879-1961) és una de les figures noucentistes més polièdriques i a la vegada més desconegudes del nostre país. Catalanista, home de grans conviccions va conrear un nombrós cercle d'amistats i coneixences que el va portar a encapçalar un bon nombre d'iniciatives i institucions⁹. Els primers contactes amb el dibuix van venir de la mà del seu pare, Dionís Renart i més tard a l'escola de la Llotja amb dos professors d'excepció: Alexandre de Riquer i Apel·les Mestres.

Va ser membre del cercle Artístic de Sant Lluç (1891), del qual en va ser vicepresident (1934) i més tard president (1951-1959) així com també del Foment de les Arts Decoratives.

Fou membre de la Reial Acadèmica de Belles Arts de Sant Jordi. Vinculat estretament amb els sectors catalanistes de l'església, va participar activament en el congrés eucarístic (1952) i en la comissió d'actes acadèmics i exposicions al congrés litúrgic diocesà de Barcelona (1956)¹⁰. Aquesta vinculació amb el clergat es deu especialment a la seva tasca com a restaurador i decorador en els tallers de la família «Renart & Cia» al carrer Diputació de Barcelona des de l'any 1906. Implicat culturalment en un bon nombre d'activitats i institucions, va freqüentar les principals tertúlies intel·lectuals de l'època. Destaca la seva presència a l'Institut Català de les Arts del Llibre, la Federació Catalana de Societats de Teatre Amateur, dels Amics dels Museus de Catalunya i la seva tasca com a president de l'Orfeó Català, entre 1939 i 1950.

Com hem pogut veure en la restauració de la marededéu de Queralt, coneixem l'obra de Joaquim Renart gràcies al seu interessant dietari (1918-1961), i al mateix temps els seus quaderns de dibuix (1910-1959) on podem copsar i resseguir la seva vida personal, la seva obra i els fets més destacats de la política i activitat



La Biblioteca de Catalunya custodia una seixantena d'àlbums d'il·lustracions fetes per ell mateix, que complementen el seu monumental diari; 87 carpetes escrites entre 1918 i 1961.

cultural del país. Sense deixar de banda la seva faceta del que avui anomenarien dissenyador gràfic, també treballà de publicista, cartellista i propagador de l'exlibris-me en nombroses publicacions.

Una de les primeres restauracions que va realitzar Renart va ser la marededéu de Queralt, però no fou l'única. Anys més tard, i també a la diòcesi de Solsona, va intervenir la talla de

la marededéu de Lord (el Solsonès), l'any 1923. Fou finançada pel mecenes del santuari Josep Monegal i Nogués (1854-1931)¹⁰, tal i com s'explica en el document que s'introduí a la imatge abans de la restauració:

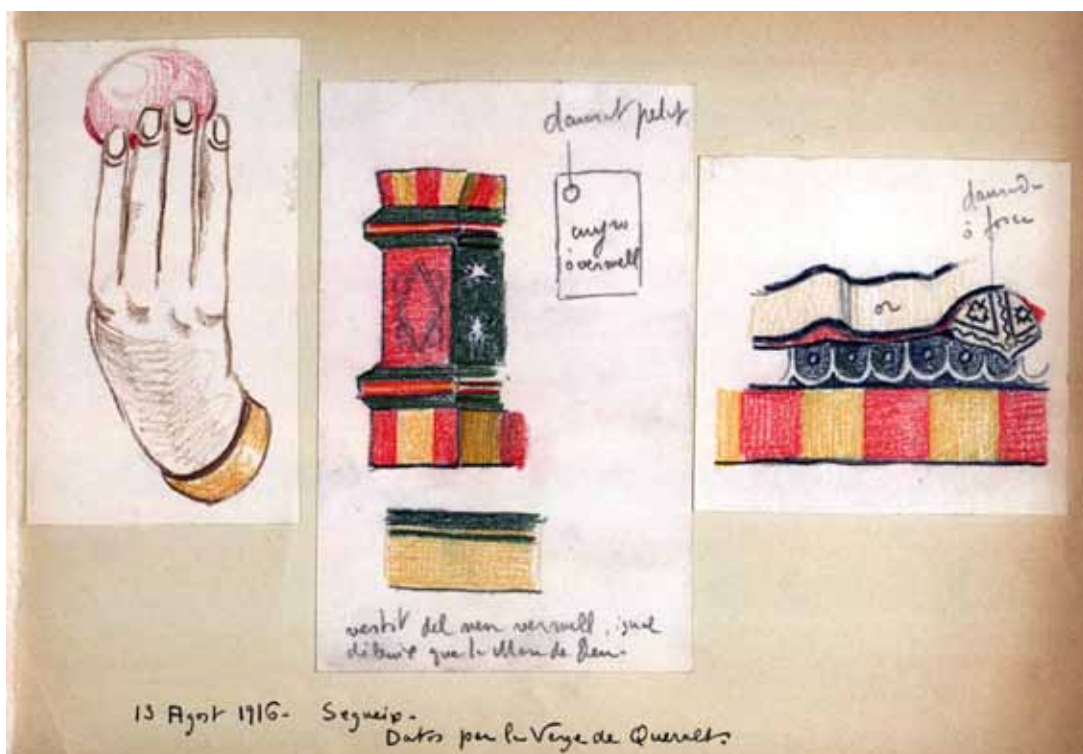
Avuy dia sis d'Agost del any 1923 en el santuari de Ntra. Sra. del Hort, à expenses del honorable devot i protector Excm. Sr. Josep Monegal, senador del Regne, co-

mensà la restauració de la històrica imatge, que's venera en dit Santuari pels artistes D. Joaquim Renart i el seu deixeble D. Bonaventura Sabaté, de Barcelona, i essent presents l'Eminentíssima. Sr. Cardinal Dtr. Francisco Vidal i Barraquer, Arquebisbe de Tarragona i l'Excm. Sr. Dtr. Valentí Comellas i Santamaria Bisbe de Solsona.

La restauració va tenir lloc entre el 3 i el 24 d'agost, i els dos autors van estar acompanyats durant aquests dies pels bisbes de Tarragona i de Solsona, així com de Mn. Francesc Mas, capellà custodi del santuari, i Mn. Joan Viladrich. És en aquest moment que també es va projectar la decoració escultòrica del cambril, amb la representació de la troballa de la imatge amb el pastor i el bou als seus peus. Com a fet curiós, en els esbossos preparatoris Renart ja proposava que les corones, anomenades de postís, no toquessin directament la imatge, sinó que havien d'anar sustentades sense distorsionar l'escultura original; en aquest cas estava acompanyada per dos àngels que portaven la corona.

En el seu dietari narra la seva estada al santuari de Lord d'aquesta manera:

3 d'agost 1923. Santuari de l'Hort. Després de dinar pugem a les cavalleries que ens tenen preparades i enfilem el camí del Santuari de l'Hort. Els guies ens van explicant els llocs per on anem passant. Cingles i més cingles i abundor de roures, alguns ferits de llamp. Ja albirem la ermita de Sant Pere Màrtir, després el Santuari tenint per fons la serrada muntanya de Busa, que ja pel camí ens ha impressionat de debò. Desmuntem i ens envolta una colla de mainada i els masovers. Fosqueja. Travessem el pati d'arcades a manera de claustre i pugem a les habitacions de dalt. Anem a complimentar Sa Eminència el cardinal de Tarragona doctor Vidal i Barraquer, i el senyor Bisbe de Solsona doctor Valentí Comellas. Preguntes, plans, impressions. En quedem encantats. Demà començarem la tasca i llurs Il·lustríssimes hi volen ser. Es resa el Sant Rosari a l'església. Tot són ulls per mirar. Encara no sabem ben bé on som.(...) 9 d'agost 1923.



*Santuari de l'Hort. Santa pau de la muntanya. Acabat el treball diari, gaudim d'aquells capvespres dalt del Pla de la Mola, veient les crestes de la serralada veïna*¹¹.

Precisament per anar a Sant Llorenç de Morunys, primer feien parada a Berga. Un any després, l'agost de 1924, Renart va tornar a visitar el Santuari, en passar per Berga va fer estada a la Fonda Queralt, durant la qual va realitzar diversos dibuixos de la ciutat, entre els quals destaca el de la baixada del convent de Sant Francesc¹².

Una de les últimes obres de Joaquim Renart per a la diòcesi de Solsona va ser l'any 1959 quan va realitzar el quadre per l'altar de Santa Úrsula de la capella dels Sants Màrtirs de la Catedral de Solsona. El projecte, obra de l'arquitecte Francesc Folguera i Grassi, convertia l'antic refectori del monestir en la capella d'hivern del capítol catedralici. Per encàrrec del Dr. Josep Viladot i Sala¹³; Renart va realitzar el retaule inspirant-se en la pintura central del reliquiari de la Santa custodiat a l'hospital de Sant Joan de Bruges; a l'arqueta, obra de Hans Memling, apareix Úrsula protegint les onze verges¹⁴. També cal destacar la restauració de la Mareddéu del Vilar de Blanes (la Selva), a càrrec de l'industrial tèxtil, Pasqual Boada¹⁵.

La restauració de la imatge de la mareddéu de Queralt va ser una de les primeres que es van realitzar a les nostres comarques¹⁶. A part de les dues intervencions,

obra de Joaquim Renart, a Queralt i a Lord, seguiren amb els mateixos criteris la restauració de les imatges de Gresolet (Salades, 1933) i dels Torrents (l'Espunyola, 1935) encarregades a l'escultor Josep Espelta Gració (1901-1973).

La restauració de la Imatge, feta ara fa cent anys, podem considerar-la una intervenció romàntica com les proposades per l'arquitecte Viollet-le-Duc. En el seu tractat *Dictionnaire Raisoné de l'Architecture* ens diu:

La paraula i el significat són moderns, restaurar (...), no és mantenir-lo, arreglar-lo o refer-lo; és restablir-lo en un estat complet que pot no haver existit mai.

Renart no coneixia els colors originals, però va investigar quins haurien estat els que l'escultor hauria elegit. Al llarg dels segles les successives reparacions i modificacions de la Mareddéu de Queralt han implicat noves policromies que al mateix temps l'han anat renovant, sense perdre la seva funció. Darrere les capes de policromies, s'amaga la voluntat d'una generació, d'una comunitat i d'un artista que són testimoni d'un període concret. Aquest fet demostra la vitalitat del culte a la Imatge, generació rere generació.

Notes

1. És en aquest moment que comencen a proliferar els retaules-cambriels en els quals a través d'ells es podia accedir a la cambra on hi havia la imatge de la Mare de Déu.
2. Immaculada Lorés, *El Pirineu Romànic vist per Josep Gudió i Emili*

Gandia (Trem: Garsineu Edicions, 2013).

3. Bernardí Martorell (Barcelona 1870-1902-1937) Arquitecte diocesà de Solsona (1915) nomenat pel bisbe Francesc Vidal i Barraquer. El seu oncle avi Joan Martorell, estretament vinculat amb les obres del temple de la Sagrada Família. A més a més, d'arquitecte diocesà de Solsona també ho va ser a Barcelona i Tarragona. Una de les seves obres més rellevants és el cementiri modernista d'Olius (1916).
4. Informació facilitada per Marc Sureda i Jubany, Conservador del Museu Episcopal de Vic, a qui agraeixo la informació rebuda.
5. Josep Paret Pey, Estudi tècnic i científic de tres Mareddéus del Bisbat de Solsona: Mareddéu de Coaner, Mareddéu de Queralt i Mareddéu de La Quar, Valldoreix, 2014.
6. Agustí Massana i Pujol (Barcelona, 1855-1921) Pastisser i mecenes, va finançar un bon nombre d'iniciatives culturals, com per exemple l'entrega de la seva biblioteca personal especialitzada en indumentària. Va deixar el llegat fundacional de l'escola Massana de Barcelona (1929) d'aquí el seu nom, per formar els fills dels obres. La seva creació va ser el contrapès a l'escola de la Llotja considerada una institució classista i caduca. A ell devem una de les modernitzacions de la Mona de Pasqua, ja que va introduir la substitució dels ous durs per els ous de xocolata.
7. Renart, Joaquim: *Diari 1918-1961. Dibuixos de l'autor*, Barcelona, Edicions Destino, 1975, p. 92-93.
8. El seu cercles d'amistats és molt extens, però val la pena destacar-ne alguns noms: El Bisbe de Vic Dr. Perelló. Els poetes Josep Vicenç Foix i Manuel Bertran i Oriola. El dibuixant Joan G. Junceda i Supervia. Els músics Carles Pellicer i Rouvière i Josep Sancho i Marraco. Els historiadors Joan Ruiz i Porta i Joan Ainaud de Lasarte. La fundadora de l'Institut de cultura per a la dona Francesca Bonnemaïson. El fotògraf Antoni Ollé Pinell i l'orfebre Lluís Masriera, entre molts d'altres.
9. El juliol de 1956 va ser pendentista de la processó de les Santes Juliana i Semproniana a Mataró, juntament amb Frederic Marés i Eusebi Güell. (Quadern de dibuix de Joaquim Renart. 63, Realitzat entre el 20 de maig i l'1 d'octubre de 1956 f.6r).
10. Josep Monegal i Nogués, empresari i polític, va ser Alcalde de Barcelona els anys 1902-1903 u senador del partit conservador de 1905 a 1907, i finalment senador vitalici el 1908. Propietari de la colònia de l'Ametlla de Casserres (el Berguedà), coneguda com a colònia Monegal. I, un dels mecenes que va potenciar la restauració del Santuari de Lord després del seu abandonament al segle XIX.
11. Renart, (p.123-124).
12. Renart, (quadern 36).
13. Josep Viladot i Sala (Berga 1884). Ordenat prevere l'any 1904 i xantre de la parròquia de Santa Eulàlia de Berga (1909). Va rebre nomenat canonge honorari de la catedral de Solsona (1929), doctorat a Roma (1930), va ser designat familiar del senyor Bisbe i notari del tribunal eclesiàstic (1932), i degà del capítol catedralici de Solsona (1957). Tal com explica Mn. Enric Bartrina, arxiver de la diòcesi de Solsona, era capellà consiliari de l'empresa automobilitàstica Pegaso, fet per el qual va gaudir d'una posició influent en algun sectors de Madrid.
14. Quadern de dibuix de Joaquim Renart. 66, Realitzat entre l'1 d'abril de 1958 i el 5 gener de 1959, fr. 15r - Biblioteca de Catalunya. 096Ren-8-66.
15. Renart, (quadern 57).
16. Considerem que la primera restauració fou la realitzada a la Mareddéu del Claustre de Solsona, l'any 1811 després de la guerra del Francès que destruï la capella de la Catedral.

Carles Freixes i Codina,
Arquitecte tècnic



IMPRESA - LLIBRERIA - PAPERERIA

C. Àngels, 9
Tel. 93 821 00 64
casahuch@gmail.com
08600 BERGA



ORTOPÈDIA
ÁLVAREZ SAZ CABRA

Ortopèdia general
Ortopèdia esportiva
Lloguer d'aparells ortopèdics
Calçat especial
Ajudes tècniques

Cervantes 4, baixoa
08600 Berga
ortovalvaresaz@gmail.com
93 821 18 60

l'ajut que necessites